

MARIUS CIOBOTĂ

CUPRINS

STILISTICA PREDICII

Spandugino

CUPRINS

Argument.....	9
Premise conceptuale pentru o stilistică a predicii.....	15
Stilul omiletic.....	42
Valențe afective ale discursului omiletic.....	73
Termeni-cheie ai omileticii moderne.....	103
Valori expresive în predica lui Gala Galaction.....	127
Ion Agârbiceanu – predicatorul.....	162
Predica Mitropolitului Bartolomeu Anania. Aspecte de stil și limbă literară.....	184
Incursiuni stilistice în <i>Cuvintele</i> lui Nicolae Steinhardt..	248
Teologie și limbaj artistic.....	282
Despre farmecul omiliei atipice.....	327
În loc de concluzii.....	354
Referințe bibliografice.....	357
<i>Anexă: Gregory Kneidel, „Homiletics”, în Thomas O. Sloane</i> <i>(editor), Encyclopedia of Rhetoric, Oxford University Press,</i> <i>2001 (traducere din limba engleză).....</i>	

Premise conceptuale pentru o stilistică a predicii

În contextul celorlalte diviziuni clasice (*inventio*, *dispositio*, *memoria* și *actio*), privite ca etape ale unei progresii structurale, *elocutio* reprezintă funcția estetizant-persuasivă a discursului, modul în care oratorul alege și utilizează mijloacele lingvistice adecvate subiectului pe care îl tratează. Termenul ca atare provine din *paideia* latină, fiind consacrat de Quintilian în monumentală sa sinteză asupra retoricii antice, însă originile conceptului sunt mult mai îndepărtate, datorându-se nobilei preocupări umane, crescândă odată cu veacurile, pentru calitatea estetică a vorbirii și, mai târziu, a scrierii. Predecesora incontestabilă a stilisticii este, deci, clasică știință („proto-știință”, cu termenul lui Roland Barthes¹) a retoricii

1. Roland Barthes, „L'ancienne rhétorique”, în *Communications*, 16, 1970, p.173.

greco-romane. Marea virtute artistică sumativă a omului cultivat din Antichitate – τέχνη ῥητορική, în formularea Stagiritului sau *ars bene dicendi*, dacă împrumutăm sintagma lui Quintilian – își avea în buna exercitare a stilului un principiu de bază. Dezbătută amplu de Aristotel, mai întâi în *Poetica*, apoi în *Retorica*, ideea de *stil* (λέξις) sau *elocuție* a devenit o temă predilectă a retoricii (devenită azi *filologie*, în sensul larg al termenului, de *prietenie față de cuvânt*), generând, în timp, analitici dintre cele mai variate: oratorică (clasica retorică și neoretorica – teoria argumentării), lingvistică (sintaxă, etimologie, lexicologie, pragmatică ș.a) filozofică (filozofia limbajului), teologică (așa numita *teologie a Cuvântului*), literară (teoria și critica literară, stilistica *estetică*), comunicațională (teoria comunicării, analiza discursului) etc. Atenția acordată expresiei lingvistice a unui mesaj, odată cu căutarea mijloacelor de perpetuă îmbunătățire, constituie esența actului de teoretizare a stilului, „considerat consubstanțial cu limbajul ca fenomen de cultură”¹.

Văzând în elocuție cea mai dificilă parte a oratoriei, ilustrul retor și pedagog care a scris *Institutio oratoria* identifica următoarele virtuți ale exprimării cultivate: corectitudinea grama-

1. Ileana Oancea, *Istoria stilisticii românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 38.

ticală („emendatus”), claritatea („perspicuitas”), frumusețea („ornatus”) și proprietatea cuvintelor („aptus”). Echivalabil cu pathos-ul verbal (întrucât țintește mai cu seamă afectivitatea destinatarului), conceptul retoric de *elocutio* cultivă, așadar, organizarea lingvistică a discursului după idealul frumuseții, cizelarea formei, nicidecum obnubilând prin acestea conținutul de idei, ci sprijinind receptarea lui în cele mai bune condiții psihoafective. Este la fel de important să amintim că retorica antică, în calitatea sa de venerabilă înaintașă a stilisticii, s-a arătat preocupată de studiul și îmbunătățirea continuă a efectelor limbajului (aspect vizat astăzi de o disciplină universitară – pragmatica lingvistică – ramură care valorifică interferența psiholingvisticii și a sociolingvisticii), prin conceptul influent de *adecvare* (gr. πρέπων, lat. *aptum*, *accommodatum*) definibil prin corespondența cât mai armonioasă între idee și cuvânt, dar și între cuvinte în formațiile sintactice pe care acestea le constituie. Vorbitorul și scriitorul de astăzi au preluat din civilizația retoricii principiul discursiv esențial care prevede valorificarea circumstanțelor socioculturale specifice aceluia *hic et nunc* căruia i se adresează. În acest context, adecvarea elocutionară presupune potrivirea ideii în cuvânt pe criterii etice și estetice deopotrivă. Sub influența metodologică a retoricii, cu care omilia creștină începe să comunice vizibil abia în secolul

al IV-lea, grație foștilor retori deveniți *Doctores Ecclesiae* (Vasile cel Mare¹, Grigorie de Nazianz, Ioan Hrisostom, Augustin, Ieronim ș.a.), discursul omiletic (cu vădite accente conversative până atunci) preia forma exclusiv monologală și, odată cu ea, procedeele de înfrumusețare verbală încetățenite de spi-

1. Formația retorică a dascălului capadocian îmbracă o admirabilă formă duhovnicească în acest pasaj de teorie omiletică făurit ca introducere pentru celebra sa omilie la cuvintele biblice „la aminte de tine însuși”: „Dumnezeu, Creatorul nostru, ne-a dat uzul vorbirii, ca să descoperim unii altora simțămintele inimilor, și, datorită naturii noastre comune, să facem cunoscute celorlalți oameni gândurile noastre, dându-le la iveală ca niște cămări ascunse ale inimii. Dacă am fi alcătuiți numai din suflet, ne-am înțelege unii cu alții numai prin gândire; dar pentru că sufletul nostru își zămislește gândurile în ascuns în trup, ca sub o perdea, este nevoie de cuvinte și de nume ca să facem cunoscute cele aflate în adâncul nostru. Când gândirea noastră e rostită, atunci este purtată de cuvânt ca de o luntră, străbate aerul și trece de la cel ce grăiește la cel ce aude. Dacă e tăcere adâncă și liniște, cuvântul poposește în urechile ascultătorilor ca într-un port liniștit și neîbătut de vânturi; dacă, însă, zgomotul făcut de ascultători suflă împotriva lui ca o furtună cumplită, atunci, cuvântul naufragiază, risipindu-se în aer. [...] Greu de prins este cuvântul adevărului și lesne poate scăpa celor ce nu sunt cu luare aminte. De aceea, Duhul a rânduit ca el să fie scurt și strâns, să spună mult în puține cuvinte, ca prin scurtimea lui să poată fi ușor de ținut minte. *Că firească este ca o cuvântare bună să nu-și ascundă ideile în cuvinte obscure, dar nici să aibă idei de prisos și goale, care să nu atace tema în miezul ei.* (subl.n.)”, Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri. Omilii la Hexaïmeron. Omilii la Psalmi. Omilii și cuvântări*, traducere, introducere, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru, Colecția Părinți și Scriitori Bisericești (PSB), vol.17, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (E.I.B.M.B.O.R.), 1986, p. 365.

ritul clasic al elocinței. Constituind o veritabilă „podoabă a cuvântului”, așa cum le-a numit Ioan Piuariu Molnar, *figurile de stil* sau *tropii* (în esență *metafora* și toate ramificațiile ei) sunt valori expresive rezultate din explorarea resurselor limbii, constituind, *ad meliorem*, mijloace de combatere a clișeului și a stereotipiei în vorbire sau scris. Impactul perlocuționar al discursului însușit de figuri retorico-stilistice echivalează cu angajarea cognitivă a receptorilor în descoperirea sensului îmbogățit al expresiilor puse în valoare de orator. Între fondul ideatic al predicii și expresie, cea din urmă necesită un infinit mai intens efort de rafinare. Asimilând acest înțelept principiu, elocuția omiletică păstrează regula simplității, a moderației ornamentale și a naturaleții, tocmai ca rezultate ale unei strădanii stilistice bine ascunse. Departe de a vedea în aceasta un scop, Biserica poate valorifica posibilitățile expresive ale mesajului său ca mijloace de a-i spori acestuia efectivitatea. Beneficiile ar fi, prin urmare, unele de natură spirituală, conforme cu idealul creștin. Cultivând aceste trăsături, stilul amvonului va reuși „să persuadeze atunci când nu se gândește să farmece”¹, întrucât, prin demnitatea sa, niciodată reductibilă,

1. M. Hamon, *Traité de la predication*, Nouvelle edition, Paris-Lyon, Librairie Victor Lecoffre, 1880, p.148 („on persuade qu'on ne pense pas à charmer”).

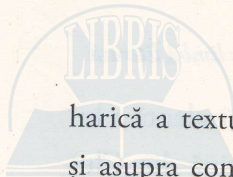

Predica mitropolitului Bartolomeu Anania. Aspecte de stil și limbă literară

Ierarh ortodox al Clujului timp de aproape două decenii, ales în această demnitate bisericească după o biografie deloc banală și cu un veritabil prestigiu în lumea literelor, Bartolomeu Anania ocupă deja un loc special în istoria amvonului românesc. Urmele sale în istoria și în conștiința românească au fost mult apreciate, dar și, pe alocuri, din unele minore sentimente omenești, contestate. Fizionomia sa culturală unește harurile dramaturgului, al poetului, al romancierului și al teologului, fără ca această ordine să constituie și o ierarhie, ci, în mod natural, un aliaj al individualității din care a rezultat o operă grăitoare prin sine. S-ar putea considera că intersecția acestor trăsături pe canavaua aceleiași firi a dat României pe clericul racordat prin vocație la cultura literară de performanță și pe scriitorul *născut, nu făcut* care a slujit, cu distincție uni-

că, gândirea, scrisul și viața Bisericii. Figura plurivalentă a lui Bartolomeu Anania a marcat comunitatea creștină din Cluj mai cu seamă prin activitatea predicatorială pe care ierarhul a desfășurat-o. Astăzi, după ce zilele sale cu noi s-au preschimbat în veșnicia sa cu El, exemplaritatea învățătoarească a lui Bartolomeu Anania ne obligă la răgazuri analitice mobilizatoare. Având atributele unui model, opera sa de amvon se cere explorată, asemenea unei surse adânci și vitale, în toate articulațiile ei.

Omiliile lui Bartolomeu Anania încep, aproape de fiecare dată, cu o secvență narativă, însă o narație artistică, abil orientată tematic, pusă în slujba unei construcții ideatice remarcabil stăpânite în ansamblul ei de arhitectul omiletic. Predicatorul istorisește fragmentul de Evanghelie cu intenția bine direcționată de a măsura un orizont hermeneutic, atent conectat apoi cu restul argumentației. Pericopa biblică nu este doar parafrazată, indistinct și placid, cum se procedează în atâtea cazuri, ci este așezată, cu viziune de ansamblu, la temelia edificiului de sens al cuvântării. Iată un prim și esențial principiu omiletic, reflectat cu acuratețe în textele lui Anania: predica se hrănește din cuvântul sacru și nu-l părăsește până nu i-a rotunjit la perfecție semantica teologică și aplicabilitatea în plan etic. Pe lângă apartenența ei la dimensiunea

harică a textului biblic integral, calitate pe care o răsfrânge și asupra contextului, istorisirea preluată din Sfânta Scriptură are puterea de a sensibiliza învățăturile tratate. Tehnica de redare a dialogului personajelor biblice transpune auditoriul, pe nesimțite, în atmosfera, sacră și firească în același timp, a acestor conversații. Astfel, beneficiind de perifraze variate, priciperea diegetică a mitropolitului clujean sporește farmecul universului de fapte și persoane ale Bibliei. Scriitorul exersat în romane, poeme religioase, portrete biografice și dramaturgie știe să dea culorile potrivite tabloului pe care și-l dorește a fi sistemul de referință al întregii predici. Sunt de altfel calități pe care și Tudor Arghezi, părintele său literar, i le-a evidențiat, cu darul lui inegalabil de a aduna frumusețea în cuvinte: „stăpânește limba magistral și măiestriile lui cresc înalt, sporite de un talent desfășurat în sus”¹. Ca om care, potrivit mărturiei

1. Tudor Arghezi, în *Predoslovie* la Valeriu Anania, *Greul pământului. O pentalogie a mitului românesc*, București, Editura Eminescu, 1982, p.18. Peste decenii, deși, din păcate, postumă pentru cel vizat, avea să vină și caracterizarea altui literat, Dan C. Mihăilescu, la adresa personalității și operei insolite ale lui Bartolomeu Valeriu Anania. Din multitudinea de expresii cu care savurosul critic scrie despre Anania se distinge una, aceea care îi atribuie mitropolitului de la Cluj „lecția rostitorului creștin și a pilduitorului moral, redutabila forță a evocatorului” sau, cel mai reprezentativ spus, „harul truditului într-un cuvânt”; în rev. *Tabor*, nr.1, anul V, aprilie 2011.

proprii, „a lucrat pe cuvântul gândit, scris și rostit”, considerându-l o adevărată „hrană vie”¹, în persoana lui Bartolomeu Anania au conviețuit scriitorul cu har, conexas prin natura sa la *poiesis*-ul care constituie alimentul nematerialnic al marilor creatori, și teologul format la școala Sfintei Scripturi și a Părinților Bisericii, dintre care pe Ioan Gură de Aur îl pomenea cel mai des. Faptul are totodată meritul de a-l caracteriza etic pe autor. Acest amalgam, care subzistă cuceritor în orice pagină sau cuvântare a mitropolitului, scoate la iveală o personalitate puternică, deseori atipică, dar neclintită în consecvența ei față de idealurile pe care le-a ținut și nedispusă la compromisuri cu servituțiile inerente vieții între oameni și *sub vremi*.

Deși nu preferă exordiul prin insinuație, Anania se arată iscusit în valorificarea potenței argumentative a fiecărei componente a pericopei biblice care fondează mesajul predicii. Narația este cea care îl ajută la stabilirea pivotului semantic, a „tramei” omiletice. Așa că nu recitește textul în auzul tuturor, ci preferă să-l parafrazeze atent, dând accentul de rigoare punctelor care pot construi semnificația dorită. Aici, competența sa dramaturgică devine artă. Din acest motiv, nu se grăbește să dea rezoluții axiomatice, nu simplifică. Dimpotrivă, își ține

1. Valeriu Anania, „Limba noastră, limbă sfântă”, în *Dacia literară*, nr. 7-8, 2012, p. 42.